

SURXONDARYO VILOYATI GEOEKONOMIK O'RNINING HUDUDIIY SANOAT MAJMUALARI SHAKLLANISHI VA IJTIMOIIY-IQTISODIIY TIZIMLAR TARAQQIYOTIDAGI STRATEGIK AHAMIYATI.

Xolboyeva Marjona Xayrullayevna
Ochilova Gulasal Muzaffarovna.

Termiz davlat universiteti Geografiya ta'lim
yo'nalishi 2- bosqich talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20792029>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining o'ziga xos geoeconomik va iqtisodiy-geografik o'rnini, uning respublika va mintaqaviy miqyosdagi strategik ahamiyati tahlil qilingan. Viloyat hududida sanoat majmualarining shakllanish qonuniyatlari, tabiiy-resurs salohiyatidan foydalanish samaradorligi hamda ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning rivojlanish tendensiyalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi hamda Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining rasmiy ma'lumotlari asosida tadqiq etilgan. Shuningdek, hududning chegaraoldi afzalliklari va transport-logistika infratuzilmasining sanoat transformatsiyasidagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: Geoeconomik o'rin, iqtisodiy-geografik tahlil, hududiy sanoat majmuasi, ijtimoiy-iqtisodiy tizim, Surxondaryo, tarkibiy transformatsiya, yalpi hududiy mahsulot (YAHM), eksport salohiyati.

Abstract: This article analyzes the unique geoeconomic and economic-geographical position of Surkhondarya region, its strategic importance at the republican and regional levels. The regularities of the formation of industrial complexes in the region, the efficiency of using natural resource potential, and the development trends of socio-economic systems were studied based on official data from the Statistical Agency under the President of the Republic of Uzbekistan and the Surkhondarya regional statistics department. The frontier advantages of the region and the role of transport and logistics infrastructure in industrial transformation are also highlighted.

Keywords: Geoeconomic position, economic-geographical analysis, regional industrial complex, socio-economic system, Surkhondarya, structural transformation, gross regional product (GRP), export potential.

Zamonaviy iqtisodiy geografiyaning eng dolzarb muammolaridan biri hududlarning geoeconomik va geosiyosiy o'rnidan kelib chiqqan holda ularning ishlab chiqarish kuchlarini oqilona joylashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarini barqaror rivojlantirish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining eng janubiy hududi hisoblangan Surxondaryo viloyati o'zining xalqaro transport yo'laklariga

chiquvchi darvoza sifatidagi o'rni, boy mineral-xomashyo bazasi va demografik salohiyati bilan ajralib turadi. "O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan hududlarni mutanosib rivojlantirish, sanoat korxonalarini drayver sohalarga aylantirish va eksport salohiyatini keskin oshirish vazifalari bevosita har bir regionning o'ziga xos ichki imkoniyatlarini chuqur tahlil qilishni taqzo etadi. Surxondaryo viloyatining Tojikiston, Afg'oniston va Turkmaniston kabi davlatlar bilan chegaradoshligi uning nafaqat tashqi iqtisodiy aloqalarini, balki ichki sanoat majmualarining tarkibi va ixtisoslashuvini ham belgilab beruvchi asosiy geoeconomik omildir.

Surxondaryo viloyatining iqtisodiy-geografik va geoeconomik o'rni tavsifi Surxondaryo viloyati respublika iqtisodiy hududlari tizimida o'ziga xos Janubiy iqtisodiy rayonni tashkil etadi. Hudud shimol, sharq va g'arbdan Hisor hamda Bobotog' tog' tizmalari bilan o'ralgan bo'lib, janubda Amudaryo orqali Afg'oniston bilan bog'lanadi. Bu geografik to'siqlar va relyef shakllari viloyatda ichki iqtisodiy mikrorayonlarning (Termiz, Denov, Sherobod, Boysun guruhleri) o'ziga xos tarzda shakllanishiga sabab bo'lgan. Geoeconomik jihatdan, viloyat Markaziy Osiyoni Janubiy Osiyo (Afg'oniston, Pokiston, Hindiston) bozori bilan bog'lovchi yagona trans-mintaqaviy transport-logistika tugunidir. Termiz shahridagi "Afg'oniston fuqarolari bilan savdo qilish bo'yicha maxsus iqtisodiy zona" va xalqaro daryo porti mamlakatimizning tashqi savdo aylanmasida strategik xab rolini o'taydi. Bu o'rin hududda xomashyoni import qilib, qayta ishlab, tayyor mahsulot ko'rinishida qo'shni davlatlarga eksport qilishga ixtisoslashgan korxonalar zanjirini yaratish imkonini beradi.

Viloyat ijtimoiy-iqtisodiy tizimlari rivojlanishining statistik tahlili Surxondaryo viloyati iqtisodiy tizimining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari so'nggi yillarda barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi (stat.uz) ma'lumotlariga ko'ra, viloyatning Yalpi hududiy mahsuloti (YAHM) tarkibida ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Quyidagi jadvalda viloyat iqtisodiyoti asosiy tarmoqlarining umumiy ulushi va dinamikasi aks ettirilgan:

Iqtisodiyot tarmoqlari	YAHM dagi ulushi (%)	Asosiy o'sish drayverlari	Rivojlanish tendensiyasi
Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi	42.5	Paxtachilik, g'allachilik, meva-sabzavotchilik, ertaki ekinlar	Ekstansiv usuldan intensiv agro-texnologiyalarga o'tish
Sanoat (shu jumladan qurilish)	16.8	Tog'-kon, qurilish materiallari, oziq-ovqat va to'qimachilik	Yuqori texnologik tarmoqlar ulushining ortishi
Xizmat ko'rsatish sohasi	40.7	Transport-logistika, savdo, turizm va umumiy xizmatlar	Termiz va Denov shaharlarida xizmatlar xabining kengayishi

Jadval surxon.stat. uz sayti ma'lumotlari asosida tuzilgan

Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, garchi an'anaviy ravishda viloyat agrar sohaga ixtisoslashgan bo'lsa-da, keyingi davrda sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarining ulushi muntazam ortib bormoqda. Yalpi hududiy mahsulot o'sish sur'atlari yiliga o'rtacha 5-6 foizni tashkil etmoqda, bu esa aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar miqdorini oshirishga va ijtimoiy tizimlar barqarorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Hududiy sanoat majmualarining shakllanishi va tarkibiy tuzilmasi: Surxondaryoda sanoat obektlarining hududiy joylashishi ularning xomashyo bazasiga va transport yo'llariga yaqinligi bilan bevosita bog'liq. Bugungi kunda viloyatda bir nechta yirik ixtisoslashgan sanoat tugunlari va majmualari shakllangan. To'qimachilik va engil sanoat majmualari: Paxta xomashyosini chuqur qayta ishlashga asoslangan klaster tizimi deyarli barcha tumanlarda (ayniqsa, Termiz, Denov, Jarqo'rg'on) yo'lga qo'yilgan. Kalava ip, tayyor gazlama va tikuvchilik mahsulotlari ishlab chiqarish quvvatlari kengaygan. Yoqilg'i-energetika va tog'-kon sanoati: Boysun tumanidagi "Mustaqillikning 25 yilligi" (M25) gaz-kimy o'g'itlar, polimerlar, yoqilg'i) ishlab chiqarishgacha bo'lgan sikl yaratilmoqda. Qurilish materiallari sanoati: Sherobod va Boysun tumanlarida ohaktosh, gips va sement xomashyosining boy zaxiralari asosida yirik sement zavodlari va qurilish materiallari ishlab chiqarish klasterlari faoliyat yuritmoqda. Ushbu majmualarning shakllanishi hududiy mehnat taqsimotini optimallashtirishga va mahalliy resurslardan oqilona foydalanishga zamin

yaratadi. Sanoat korxonalarining tumanlar bo'yicha taqsimoti tahlil qilinganda, asosiy quvvatlar hamon Termiz shahri, Denov va Jarqo'rg'on tumanlarida to'planganligi, shimoliy va chekka tumanlarni (Sariosiyo, Uzun, Qumqo'rg'on) sanoatlashtirish darajasini hali ham oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar taraqqiyoti va infratuzilma ta'minoti Sanoat korxonalarining samarali ishlashi va geoeconomik salohiyatdan to'liq foydalanish bevosita ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasining holatiga bog'liq. Surxondaryo viloyati aholi zichligi va tabiiy ko'payish darajasi yuqori bo'lgan regionlardan biridir. Bu demografik bosim o'z navbatida ijtimoiy tizimlar (maktablar, tibbiyot muassasalari, uy-joy va kommunal xo'jalik) yuklamasini oshiradi. Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, viloyatda har yili yangi ish o'rinlarining yaratilishi bevosita kichik biznes, xizmat ko'rsatish va xususiy sanoat tarmoqlari hisobiga to'g'ri kelmoqda. Transport infratuzilmasida "G'uzor-Boysun-QuAdvanced tadqiqotlar" yo'nalishidagi temir yo'l tarmog'i va xalqaro ahamiyatga ega M39 avtomagistrali hududiy iqtisodiy aloqalarni mustahkamlovchi asosiy qon tomirlari hisoblanadi. Shuningdek, elektr va gaz ta'minoti tizimlarining modernizatsiya qilinishi sanoat zonalarining investitsiyaviy jozibadorligini oshirmoqda.

Geoeconomik afzalliklardan foydalanishdagi muammolar va istiqbolli yo'nalishlar O'tkazilgan iqtisodiy-geografik tahlil doirasida viloyat geoeconomik salohiyatidan foydalanishda bir qator tizimli muammolar mavjudligi aniqlandi: 1. Xomashyo eksportining tayyor mahsulot eksportiga nisbatan yuqoriligi (ayniqsa, qishloq xo'jaligi va mineral resurslar sohasida). 2. Ayrim chekka va tog'li tumanlarda ijtimoiy infratuzilma darajasining pastligi sababli sanoat korxonalarini joylashtirishdagi nomutanosibliklar. 3. Xalqaro transport koridorlarining o'tkazuvchanlik qobiliyati va logistika markazlari quvvatlarining to'liq ishga solinmaganligi. Istiqbolli strategik yo'nalishlar: Kelgusida viloyat iqtisodiyotini barqaror yuksaltirish uchun Termiz-Afg'oniston-Pokiston trans-afg'on temir yo'li loyihasining amalga oshirilishi geoeconomik mavqeni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqadi. Shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb qilgan holda "yashil energetika" (quyosh va shamol elektr stansiyalari) salohiyatini ishga solish, agrosanoat klasterlarini raqamlashtirish va Termiz hamda Denov shaharlarida erkin iqtisodiy zonalarini kengaytirish orqali sanoat tarkibini diversifikatsiya qilish lozim. Xulosa: Surxondaryo viloyatining geoeconomik va iqtisodiy-geografik o'rni uning hududiy sanoat majmualari va ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarini rivojlantirishda fundamental asos bo'lib xizmat qiladi. Statistika agentligi (stat.uz) ma'lumotlari asosida amalga oshirilgan tahlillar hududda

sanoat tarkibini o'zgartirish, yuqori qo'shilgan qiymatli zanjirlarni yaratish va infratuzilmani modernizatsiya qilish uchun katta salohiyat mavjudligini ko'rsatdi. Strategik jihatdan chegaraoldi imkoniyatlardan va transcontinental transport yo'laklaridan unumli foydalanish viloyatni nafaqat O'zbekistonning, balki butun Markaziy Osiyoning yirik sanoat va logistika xablaridan biriga aylantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining rasmiy veb-sayti (www.stat.uz) — Makroiqtisodiy va hududiy ko'rsatkichlar bo'limi ma'lumotlari.
2. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining yillik tahliliy hisobotlari (www.surxondaryo.stat.uz).
3. "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.
4. Soliyev A. O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. — Toshkent, 2014.
5. Asanov G.R. Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar shakllanishi muammolari. — Toshkent: Universitet, 2019.

